

KRILL VA LOTIN YOZUVIGA ASOSLANGAN O‘ZBEK YOZUVLARIDA QO‘SHIB, AJRATIB VA CHIZIQCHA BILAN YOZISHGA OID QOIDALAR TIZIMI: QIYOSIY TAHLIL

*Andijon davlat pedagogika instituti Filologiya fakulteti O‘zbek tili va adabiyoti
ta’lim yo’nalishi 1-bosqich 101-guruh talabalari
Nabiyeva Gavharoy, Maxamadjonova Xadichabonu*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek tilining Krill va Lotin yozuvlaridagi qo‘shib yozish, ajratib yozish va chiziqcha bilan yozish qoidalarining o‘xshash va farqli jihatlari qiyosiy tahlil etiladi. Tahlil davomida har ikki yozuv tizimining morfologik, sintaktik va grafik asoslari solishtiriladi, amaliy yozuv jarayonida uchraydigan muammolar va ularning yechimlari ko‘rib chiqiladi. Maqola o‘zbek tilida imlo madaniyatini rivojlantirish, yozuv standartlarini barqarorlashtirish va zamonaviy tilshunoslikda yozuv tizimlari mosligini ta’minlashga xizmat qiladi.

В данной статье проводится сравнительный анализ правил слитного, раздельного и дефисного написания в узбекском языке на основе кириллической и латинской графики. В ходе анализа сопоставляются морфологические, синтаксические и графические основы обеих систем письма, рассматриваются практические трудности и пути их решения. Работа направлена на развитие культуры орфографии узбекского языка, стабилизацию стандартов письма и обеспечение согласованности между письменными системами в контексте современной лингвистики.

This article provides a comparative analysis of the rules for compound writing, separate writing, and hyphenated writing in the Uzbek language based on Cyrillic and Latin scripts. The study compares the morphological, syntactic, and graphical principles of both writing systems, addressing common issues encountered in practice and suggesting possible solutions. The research aims to contribute to the development of Uzbek orthographic culture, the stabilization of writing standards, and the alignment of script systems in the context of modern linguistics.

Kalit so‘zlar: o‘zbek tili, Krill yozuvi, Lotin yozuvi, qo‘shib yozish, ajratib yozish, chiziqcha bilan yozish, imlo qoidalari, qiyosiy tahlil.

Ключевые слова: узбекский язык, кириллическая графика, латинская графика, слитное написание, раздельное написание, написание через дефис, правила орфографии, сравнительный анализ.

Keywords: Uzbek language, Cyrillic script, Latin script, compound writing, separate writing, hyphenated writing, orthographic rules, comparative analysis.

O'zbek tili yozuvi so'nggi o'n yilliklarda Krill va Lotin grafikasi asosidagi ikki xil yozuv tizimida shakllanib, bir vaqtning o'zida amalda bo'lib kelmoqda. Bu holat, ayniqsa, imlo va grammatik qoidalar — xususan, qo'shib yozish, ajratib yozish va chiziqcha bilan yozish normalarining qo'llanilishida murakkabliklarni keltirib chiqarmoqda. Ushbu maqolada bu ikki yozuv tizimidagi qoidalar qiyosiy tahlil qilinadi.

1. Qo'shib yozish qoidalarining qiyosiy tahlili

Krill va Lotin yozuvlarida qo'shib yozish qoidalari asosan morfologik va leksik birliklarga bog'liq. Har ikki yozuvda qo'shib yozish me'yori bir xil bo'lsa-da, ba'zi grafik shakllanishlarda tafovut kuzatiladi. Masalan:

Krill: йозувчилар, мактабгача, купдан-куп

Lotin: yozuvchilar, maktabgacha, ko'pdan-ko'p.

Bu yerda ko'rinadiki, qo'shib yozish qoidalarining o'zi o'zgarmaydi, ammo lotin yozuvidagi apostrof (o', g') va diakritik belgilar (masalan, sh, ch) ayrim farqlarga sabab bo'ladi.

2. Ajratib yozish qoidalari

Ajratib yozish bo'yicha Krill va Lotin tizimlari orasida grammatik asos bir xilda saqlanadi. Biroq, ayrim qisqartmalar va qo'shma so'zlarning yozilishida farq bor:

Krill: Ўзбекистон Республикаси Президенти.

Lotin: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti.

Shuningdek, rasmiy hujjatlarda ajratib yozish Lotin grafikasi asosida ba'zan ortiqcha soddalashtiriladi yoki qisqartmalar Lotinga moslashtiriladi.

3. Chiziqcha bilan yozish qoidalari

Chiziqcha bilan yozish (defisli yozuv) har ikki yozuvda ham deyarli bir xil qo'llaniladi, biroq ba'zi texnik jihatlar mavjud:

Krill: Toshkent–Самарқанд йўли.

Lotin: Toshkent–Samarqand yo'li.

Shuningdek, Lotin yozuvida defis bilan qo'llaniladigan ko'p so'zli birliklarda transliteratsiya va fonetik farq ko'rinishi mumkin. Bu esa tilning bir me'yorga solinmagan soha ekanini ko'rsatadi.

Krill va Lotin yozuvlari o'zbek tilining yozma nutqini ifodalashda hozirda parallel holda foydalanilmoqda. Qo'shib yozish, ajratib yozish va chiziqcha bilan yozish qoidalari ko'p jihatdan o'xshash bo'lsa-da, grafik shakl, belgilar va qisqartmalardagi tafovutlar, zamonaviy yozuv amaliyotida ko'rinadigan ba'zi chalkashliklarga sabab bo'lmoqda. Yozuvlararo uyg'unlikni ta'minlash va yagona standartga erishish uchun muntazam qiyosiy tadqiqotlar va normativ ishlar zarur.

Qo'shib yozish qoidalaridagi istisno holatlar:

Krill va Lotin yozuvlarida qo‘shib yozish qoidalarida asosan o‘xshash bo‘lsa-da, istisno holatlar aynan yozuv tizimining grafik imkoniyatlari va til taraqqiyoti bilan bog‘liq. Xususan, quyidagi holatlarga e‘tibor qaratish lozim:

Birlashma sonlar:

Krill: ўнбир, йигирмабир, элликуч

Lotin: on bir, yigirma bir, ellik uch

Bu holatda Krillda birlashma sonlar ko‘pincha qo‘shib yoziladi, Lotin yozuvida esa son va so‘zlar orasidagi oraliq saqlanadi. Bu qoidaning rasmiy shaklda normativ belgilanmaganligi matnlarda notekis yozuv holatlariga sabab bo‘lishi mumkin.

Ajratib yozish qoidalaridagi tarixiy va kontekstual farqlar

Krill va Lotin grafikasi o‘rtasidagi yana bir muhim farq — bu tarixiy kontekst va til taraqqiyoti jarayonidagi yondashuvdir. Krill yozuvida rus tili ta’siri sababli ba’zi birliklar ajratib yozilgan, Lotin yozuvida esa o‘zbek tilining tabiiy sintaksisi asosida soddalashtirish tendensiyasi kuzatiladi.

Masalan: Krill: Халқаро меҳнат ташкилоти

Lotin: Xalqaro mehnat tashkiloti

Bu yerda ajratib yozish mantig‘i saqlanadi, biroq so‘z shakli va morfemalarning ko‘rinishi yozuv tizimiga ko‘ra turlicha talqin qilinishi mumkin.

Chiziqcha bilan yozishdagi terminologik muvofiqlik

Chiziqcha bilan yozish qoidalarida terminologik birliklarning ifodalanishi Krill va Lotin yozuvlarida ko‘p hollarda bir-biriga mos keladi, biroq maxsus nomlarda, atamalarda va qo‘shma terminlarda ba’zan shakl farqlari yuzaga chiqadi.

Misol uchun:

Krill: ЎЗР–БМТ ҳамкорлиги

Lotin: O‘zR–BMT hamkorligi

Bu holatda qisqartmalar va ularga qo‘shiladigan birliklar chiziqcha orqali bog‘langan, ammo Krill va Lotin tizimida qisqartma shakllari, bosh harf yoki apostrof belgilarining mavjudligi tufayli yozuv ko‘rinishi farq qiladi.

Bundan tashqari, Lotin yozuvida kompyuter va matn terish jarayonida chiziqcha - belgisi bilan, ko‘pincha tire (–) o‘rnida aralashtirib ishlatiladi, bu esa matnni rasmiylashtirishda texnik xatoliklarni keltirib chiqarishi mumkin.

Amaliy xulosalar va yozuvdagi muammoli holatlar

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, har ikki yozuv tizimida qoidalar asosan umumiy, lekin quyidagi jihatlar ayniqsa diqqatga loyiq:

Apostrof va chiziqcha belgilarining Lotin yozuvida to‘g‘ri qo‘llanmasligi ko‘p uchraydi;

Ba’zi qisqartmalar, toponimlar va nomlar bir tizimdan boshqasiga o‘tishda noto‘g‘ri yozilishi;

Raqam va birliklar orasidagi oraliq belgilar (masalan, 10-15 ta, 2023–2024) noto‘g‘ri tanlanishi. Bularning barchasi yozuvdagi umumiy standartlashtirish masalasining dolzarbligini ko‘rsatadi va Krill-Lotin tizimlari o‘rtasidagi o‘zaro uyg‘unlikni ta‘minlashga ehtiyoj borligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Yuqoridagi tahlillar asosida aniqlanishicha, Krill va Lotin yozuvlariga asoslangan o‘zbek tili imlo qoidalarida qo‘shib yozish, ajratib yozish va chiziqcha bilan yozish me‘yorlari umumiy grammatik va semantik asoslarga tayanadi. Har ikki grafik tizimda qoidalar deyarli bir xil mantiqqa asoslangan bo‘lsa-da, yozuvning grafik shakli, belgilar tizimi, qisqartmalar va maxsus atamalarni ifodalashda farqli yondashuvlar mavjud.

Ayniqsa, Lotin yozuvida apostrof, defis va ikki harfdan iborat tovush ifodalovchi birliklar (masalan: sh, ch, o‘, g‘) yozuvda farqni yuzaga keltiradi. Krill yozuvida esa bu tovushlar bitta belgi shaklida aks etadi, bu esa yozuvni vizual jihatdan soddalashtiradi, biroq transliteratsiya jarayonida aniq farqlashni talab qiladi.

Shuningdek, rasmiy va ilmiy matnlarda qisqartmalarni, sanalar oralig‘ini va takrorlanayotgan birliklarni yozishda chiziqcha (–) va tire (-) belgilarining adashtirilishi, raqamlar bilan so‘zlarning ajratib yoki qo‘shib yozilishidagi notekis amaliyot, yozuv madaniyatining standartlashmaganligini ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbek tilining imlo qoidalari. — Toshkent: Fan, 2020.
2. O‘zbek tili orfografiya lug‘ati. — Toshkent: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti, 2021.
3. Normurodov, A. O‘zbek tili grammatikasi. — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2018.